

Свято-Михайлівський храм у Веселих Тернах (місто Кривий Ріг)

Архангело-Михайлівський храм у Веселих Тернах – один із найстаровинніших на території сучасного Кривого Рогу, другий, після Миколаївської церкви нашого міста. Він був присвячений святому архангелу Михаїлу, архістратигу Небесних Сил. Будівництво церкви почалося у 1791 році на кошти колезького асесора Михайла Шляхтина, який присвятив її своєму небесному покровителю. Але до цього, у селі була побудована церква на честь святого священномученика Григорія, просвітника Великої Вірменії.

Ще на початку 1785 року мешканці слободи Веселі Терни за загальним бажанням вирішили влаштувати у себе церкву. Селяни обрали для цього із власного середовища людей, яким доручили вести усі пов'язані з цим справи. Ними стали Гаврило Косолап, Ілля Кумпанієць, Андрій Лук'яненко, Кирило Чирва та Никифор Гостровух. Після необхідних розпоряджень про збір грошей та заготівлю дерева, Йосиф Невмивака, прикажчик пана Івана Зоммера, власника слободи, 16 серпня 1785 року подав у Катеринославське духовне Правління прохання, в якому писав, що у слободі Веселі Терни, яка знаходиться від сіл з церквами Петровської, Криворізької та Саксаганської у 30 верстах, мають намір влаштувати церкву в ім'я священномученика Григорія Вірменського. В свою чергу, саксаганський священник Михаїл Волчанецький засвідчив необхідність у побудові храму. Він зазначив, що мешканці мають намір влаштувати церкву своїм коштом, що церковне начиння, священні ризи, книги та дзвони вже придбані. Селяни ж своєю підпискою зобов'язалися утримувати у безбідному стані священнослужителів та виділити під храм 120 десятин землі[1].

У 1788 році церква було добудована і 8 березня Преосвященний Амвросій (Серебренников), архієпископ Катеринославський та Херсонісо-Таврійський видав священнику цього храму Михаїлу Єрофієву антимінс, а 26 березня у день собору архангела Гавриїла катеринославський протоієрей Феодор Фомич освятив нову церкву. Але, на жаль, через два місяці, 28 травня цього ж року нещодавно освячена церква згоріла. Таким чином, мешканці Веселих Тернів залишилися без власного храму, допоки колезький асесор Михаїл Шляхтин не вирішив здійснити свою богоугодну справу. У серпні 1791 року він, у проханні на ім'я архієпископа Амвросія, просив дозволу влаштувати за власні кошти нову церкву, але вже на честь архангела Михаїла, свого небесного покровителя[2]. Відтоді почалася історія власне Михайлівської церкви.

Не зважаючи на те, що на кінець XVIII століття слобода Веселі Терни не мала готового облаштованого храму і будівельні роботи щойно почалися, православна громада, однак, жила тут повноцінним життям. Вже у 1792 році, аби віруючі мали змогу звершувати богослужіння, було влаштовано молитовний дім, який 9 березня отримав антимінс[3]. У цей час церковний клір Свято-Михайлівського храму складався з одного священника (одноштатний причт)[4]. Першим настоятелем храму був священник Михаїл Єрофіїв, запрошений до Веселих Тернів на прохання поміщика Івана Давидовича Зоммера і за бажанням сільського загалу у 1779 році для виконання треб ще до побудови першої дерев'яної церкви[5].

У XVIII столітті до парафії храму належали селяни слободи Веселі Терни. На момент побудови першої церкви на честь священномученика Григорія у 1785 році, вона становила 359 душ (71 двор)[6], а вже на 1791 рік, коли почалося будівництво нового храму на честь архангела Михаїла і діяв тимчасовий молитовний будинок, – 698 чоловік (176 дворів)[7].

Будівництво Свято-Михайлівської церкви було завершено вже у XIX столітті. Зведений він був на гроші поміщиці, вдови статської радниці Катерини Родіонівни Шляхтиної. Сталося це 1806 року[8]. Тоді ж храм було освячено з благословення Преосвященного Платона (Любарського), архієпископа Катеринославського, Херсонського і Таврійського. На відміну від першої – дерев'яної, нова тернівська церква була збудована із цегли (вперше на Криворіжжі), і виконана у стилі російського класицизму. Вона знаходилася у центрі сучасних Веселих Тернів (вулиця Сестрорецька) на природному підвищенні і домінувала над оточуючою забудовою. За своєю формою храм був ротондою з прямокутним притвором із заходу, над яким височіла двохярусна дзвіниця, увінчана шпилем та хрестом. Церква мала один купол, що містився на високому барабані. Її фасади були оздоблені пласкими порталами із трикутними фронтонами та пласкими пілястрами, що завершувалися широким антаблементом. За свідченням фахівців, для нашого регіону Михайлівська церква була унікальною у своєму об'ємно-просторовому вирішенні[9]. Таким чином, у нове століття парафія Веселих Тернів увійшла з новим обличчям.

У XIX столітті Архангело-Михайлівський храм адміністративно належав до 3-го благочинницького округу Верхньодніпровського повіту Катеринославської губернії[10]. Із джерел дізнаємося, що настоятелем храму у другій половині XIX століття був священик Афанасій Васютинський. На основі проведених виборів духовенства Катеринославської єпархії, які відбулися у листопаді 1874 року, на наступний трирічний термін він був обраний та затверджений правлячим архієреєм на посаді благочинного по третьому округу Верхньодніпровського повіту[11], що свідчить про його високий авторитет серед духовенства даного регіону. З 3 січня 1875 року отець Афанасій був законовчителем (викладачем Закону Божого) у місцевій сільській школі[12], а 12 квітня того ж року за заслуги перед єпархіальним відомством Преосвященним Феодосієм (Макаревським), єпископом Катеринославським і Таганрозьким був нагороджений камилавкою[13]. Другим священиком, помічником настоятеля, у цей же час був ієрей Афанасій Волошинов[14].

На межі XIX – XX століть Криворіжжя стрімко розвивалося у зв'язку із так званою «залізно-рудною лихоманкою». Внаслідок цього збільшилася й кількість населення краю. Ясна річ, що це наклало свій відбиток і на життя прихожан Свято-Михайлівського храму. Так, на 1908 рік до парафії церкви, крім жителів села Веселі Терни, відносилися також і мешканці наступних населених пунктів: сіл: Ново-Павлівка (0,5 верст від храму), Божедарівка (8 верст), Тернуватий Кут (6 верст), Олексієве-Романове (6 верст), Ново-Покровське-Пичузьке (8 верст), Ново-Григорівка-Котовське (7 верст), орендоване Червоної Балки (7 верст); хуторів: Братів Семенових (10 верст), Микитський (6 верст), Червона Балка (3 версти), Веселий (6 верст), Гаврилово-Курдубовий (1,5 версти), Солонуватка (8 верст), Коломійцева (7 верст), Пужмирка (3 версти), Широкий (10 верст); рудників: Пужмирка Брянського товариства (3 версти), Сергія Миколайовича Колачевського (4 версти) та Олександрівський Брянського товариства (7 верст). Всього прихожан Архангело-Михайлівської церкви нараховувалося 4 727 віруючих: 2 383 чоловіки та 2 344 жінки[15].

У зв'язку із зростанням кількості прихожан храму, правлячим архієреєм – Преосвященним Симеоном (Покровським), єпископом Катеринославським і Таганрозьким було збільшено й штат церковного причту. Тепер у Михайлівській церкві служили 2 священики, 1 диякон та 2 псаломщики. Настоятелем храму на початку XX століття був священик Анатолій Феоділович Крамаренко (34 роки), який закінчив Катеринославську Духовну Семінарію. На 1908 рік отець Анатолій перебував на посаді слідчого третього благочинницького округу Верхньодніпровського повіту, працював законовчителем при школі рудника С. М. Колачевського. Був одружений і мав двох синів. У священному сані перебував з 1896 року і тоді ж був призначений священиком у Веселі Терни. За свою роботу на користь Православної Церкви 1901 року був нагороджений скуфією. Другим священиком був ієрей Володимир Петрович Курилов (28 років), який також закінчив духовну семінарію у Катеринославі. Він був законовчителем у місцевій школі, мав дружину. У сан священика був возведений 1904 року, тоді ж почав

служити у Михайлівській церкві. Дияконом служив Ілля Євстафійович Василенко (50 років), який склав іспит на звання диякона при Катеринославській єпархіальній училищній раді. Був законовчителем та викладачем у місцевій школі. Одружений, мав одного сина та двох доньок. У диякона був рукоположений 1891 року, а у Веселі Терни призначений у 1892 році. За свою пастирську та громадську діяльність у 1897 році був нагороджений медаллю. Першим псаломщиком у храмі служив Володимир Федорович Яновський (27 років). Закінчив Маріупольське духовне училище та Катеринославську церковно-учительну школу при Архієрейському домі. Був одружений, мав однорічного сина. У сані знаходився з 1900 року, тоді ж і почав служити у Михайлівському храмі. Другим псаломщиком був Самуїл Ілліч Яровий (23 роки). Закінчив Катеринославське духовне училище та Катеринославську церковно-учительну школу при Архієрейському домі. Був одружений[16].

В даний період у Весели Тернах за штатом продовжував служити отець Афанасій Васильович Васютинський, настоятель храму в XIX столітті, який станом на 1908 рік мав сан протоієрея (що було великою рідкістю для Криворіжжя того часу). Був одружений і на той час мав чотирьох синів та одну доньку (віком від 46 до 36 років). Також на обліку в Катеринославській Духовній Консисторії та, очевидно, на утриманні парафії Свято-Михайлівського храму знаходилася сімдесятиоднорічна вдова псаломщика Ольга Федорівна Димова[17].

Увесь наведений причт Михайлівської церкви утримувався за рахунок прихожан. Вони забезпечували священнослужителів житлом та іншими необхідними речами. Однак, в даному випадку будинками від церкви були забезпечені лише двоє священників. Решті причту мали виділятися квартирні гроші. Казенного жалування на весь причт з боку держави виділялося 188 рублів 16 копійок. На користь священнослужителів прихожанами також було виділено 120 десятин землі[18]. Задля забезпечення нужд храму, у Веселих Тернах з 1893 року діяло приходське попечительство. Воно піклувалося становищем храму та господарчою діяльністю парафії (яка неодмінно мала бути), хоча своєї просфорні при храмі не було[19].

Однією з важливих функцій, яку брали на себе настоятель храму та приходське попечительство, була освітньо-просвітницька робота серед населення багатьох сіл, хуторів та рудників, що належали до весело-тернівського храму. Особливо актуальною вона була в умовах промислового розвитку Криворізького краю, що ставило завдання підвищення інтенсивності праці за рахунок збільшення кваліфікованих робітників. Тож не дивно, що на межі XIX – XX століть при Архангело-Михайлівському храмі відкривалися початкові навчальні заклади для підростаючого покоління. Так, у Веселих Тернах діяла церковно-приходська школа, заснована 1894 року. Будинок, в якому проводилося навчання, належав церкві. Прихожани забезпечували квартиру вчителя. У школі станом на 1901 рік навчалося 57 хлопчиків та 27 дівчаток. Викладачем Закону Божого та грамоти у ній був диякон Ілля Василенко, який вибув з 3 класу духовної семінарії. Ще одним вчителем у школі працював Петро Чорний (виконував функції помічника вчителя),

який закінчив курс у двокласному міністерському училищі. Річного окладу диякон не отримував, оскільки знаходився на забезпеченні парафії як клірик храму, а річний оклад вчителя становив 150 рублів. Також до парафії Свято-Михайлівського храму належала церковно-приходська школа у селі Весело-Божедарівка, заснована у 1897 році. Навчальний будинок тут належав школі, а вчитель також забезпечувався житлом. Станом на 1901 рік в цій школі навчалось 42 хлопчики та 15 дівчаток. Закономчителем та викладачем працював селянин Іван Кульбачний, який мав необхідний для цього освітній ценз – закінчив курс у трьохкласному міському училищі. Його річний оклад становив 240 рублів.[20]

Крім церковно-приходської школи при Михайлівському храмі діяли й школи грамоти. Зокрема у селі Тернуватий Кут така школа була заснована 1896 року. Будинок школи належав приватній особі, квартири для вчителя не було, бо в ньому не було необхідності. У 1901 році в школі навчалось 34 хлопчика і 16 дівчаток. Закономчителем був священник Анатолій Крамаренко, який закінчив курс духовної семінарії (без річного окладу), вчителем працювала дворянка Варвара Воронаєва, яка отримала домашню освіту. Її річний оклад становив 150 рублів[21].

Задля забезпечення школярів усім необхідним письмовим приладдям та навчальними посібниками, у Веселих Тернах також знаходився книжковий склад[22]. Однак, мало місце й закриття шкіл. Зокрема, у 1901 році було закрито школу грамоти на Олександрівському руднику Брянського товариства у зв'язку зі скороченням робочих місць на цьому руднику, через що значно зменшилася кількість сімейних робітників та дітей шкільного віку[23].

У такому стані парафія Архангело-Михайлівської церкви ввійшла у буремне ХХ століття. Під 1915 роком серед причту храму, крім наведених вище священнослужителів, згадується Серафим Кирилов, який, виходячи зі штату кліру, очевидно був дияконом[24].

Однак, кардинальні зміни в житті весело-тернівської церкви не змусили на себе довго чекати. Незабаром, внаслідок революційних подій, що почалися 1917 року, після падіння Російської імперії та приходу до влади більшовиків, починається сторінка гонінь на Михайлівський храм. Разом з іншими церквами в межах нинішнього Кривого Рогу, він став об'єктом вилучення церковного майна навесні 1922 року[25]. Крім цього, відбувався постійний тиск на священнослужителів, не витримавши який, у березні 1930 року останні священники Андрій Татаренко та Михайл Горбачов публічно зреклись православної віри[26].

Свято-Михайлівська церква була зруйнована, як і більшість храмів Криворіжжя, у 1930-х роках. У 1933 році із неї намагалися зробити клуб для танців, кіно та інших розваг, але громадяни (віруючі) туди не ходили. Тоді з наступного 1934 року у храмі було влаштовано зернохосовище, яке згодом перетворилося у будівлю, яку ніхто не хотів ремонтувати. Насамкінець, влітку 1936 року церкву почали розбирати на будівельні матеріали[27].

Відновити релігійне життя Михайлівського храму стало можливим лише після здобуття незалежності України. Зараз у Веселих Тернах у відведеному приміщенні, неподалік від історичного місця, було відновлено Архангело-Михайлівську церкву – один з найстаровинніших храмів на території сучасного Кривого Рогу. Але новітній етап історії храму потребує окремої уваги та чекає на свого дослідника.

Божко Олексій, викладач історії, член Православного Молодіжного Братства, імені святого Петра Могилы, митрополита Київського і Галицького

[1] Макаревский Ф. Материалы для историко-статистического описания Екатеринославской Епархии: Церкви и приходы прошедшего XVIII столетия. – Екатеринослав: Типография Я. М. Чаусского, 1880. – С. 342 – 343.

[2] Там само. – С. 345.

[3] Там само. – С. 346.

[4] Там само. – С. 341.

[5] Там само. – С. 345.

[6] Там само. – С. 343.

[7] Там само. – С. 345.

[8] Справочная книга Екатеринославской епархии. Издание Екатеринославской Духовной Консистории. – Екатеринослав: Типография Братства Свят. Владимира, 1908. – С. 456.

[9] Мельник О.О., Балабанов С.В. Исторична енциклопедія Криворіжжя. – Кривий Ріг: Видавничий дім, 2007. – Т. I. – С. 146.

[10] Макаревский Ф. Материалы для историко-статистического описания... – С. 341.

[11] Екатеринославские епархиальные ведомости. – 1875. – № 4. – С. 82.

[12] Там само. – 1875. – № 2. – С. 53.

[13] Там само. – 1875. – № 13. – С. 235.

[14] Мельник О.О., Балабанов С.В. Исторична енциклопедія Криворіжжя... – С. 146.

[15] Справочная книга Екатеринославской епархии... – С. 456, 458.

[16] Там само. – С. 457.

[17] Там само. – С. 459.

[18] Там само. – С. 457.

[19] Там само. – С. 458.

[20] Отчет Епархиального Училищного Совета о состоянии школ церковно-приходских и грамоты в Екатеринославской епархии за 1901 гражданский год. – Екатеринослав: Типография Братства Св. Владимира, 1902. – С. 37.

[21] Там само. – С. 45.

[22] Там само. – С. 148.

[23] Там само. – С. 13.

[24] Мельник О.О., Балабанов С.В. Исторична енциклопедія Криворіжжя... – С. 267.

[25] Криворіжжя: більшовизм проти Православ'я (1920 – 1930): Збірник документів і матеріалів. – Кривий Ріг: Видавничий дім, 2005. – С. 105.

[26] Там само. – С. 117.

[27] Мельник О.О., Балабанов С.В. Исторична енциклопедія Криворіжжя... – С. 146.